

Απόστολος Λ. Πιερρής

**ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΥΦΟΣ  
ΑΡΧΑΙΚΗΣ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ ΠΛΑΣΤΙΚΗΣ**

**II**

*Γυμνοπαιδιαί  
και οι ορειχάλκινοι “Θυρεατικοί” Παίδες*

*(Ομάδα Αγαλμάτων Β)*

24 Ιανουαρίου 2017

## ΓΥΜΝΟΠΑΙΔΙΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΟΡΕΙΧΑΛΚΙΝΟΙ “ΘΥΡΕΑΤΙΚΟΙ” ΠΑΙΔΕΣ

*Der Mensch ist nur da ganz Mensch, wo er spielt.*

Friedrich Schiller.

Μια ομογενής ομάδα (B) Λακωνικών ειδωλίων παριστάνει στεφανωμένα γυμνά αγόρια 11-12 ετών. Η σωματοδομή είναι όμοια σε αυτά και αναγνωρίσιμη Λακωνική, η δε φυσιογνωμία επίσης ομοιάζει σε όλα. Τα εν λόγω ειδώλια είναι τα εξής:

**B1)** Ο παις από την Ολυμπία στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αρχαίας Ολυμπίας (Inv. B2400). h = 17.8 cm.

[E. Kunze, *Ein Bronzejüngling*, στο V Bericht über die Ausgrabungen in Olympia, pp. 96-102, Tafeln 52-53; M. Herfort-Koch, *Archaische Bronzeplastik Lakoniens*, K91, Tafel 13, 1-2; M. Pipili, *Laconian Iconography of the Sixth Century B.C.*, Fig. 114 (No. 224)].

Το ολόγυμνο σώμα έχει τη χαρακτηριστική Λακωνική τεκτονική: πλατείς ώμοι, «τετράγωνη κατασκευή», ιδιαίτερα μυώδεις κνήμες, δοκοειδής πλάγια όψη, εξοιδαίνοντες και ανασπώμενοι εκ σφρίγγους γλουτοί, θαυμαστά ανεπτυγμένοι μαζικοί μύες, προβολή προς τα εμπρός. Τα χέρια καθιένται κατ' ευθύ κάτω, λίγο περισσότερο κεκαμμένο στον αγκώνα το δεξιό, με συνεσφιγμένες τις παλάμες και προτεινόμενο έντονα τον αντίχειρα χωρίς να είναι σαφές από τα κατάλοιπα αν κρατούσαν

κάτι. Αλλά το κλείσιμο των παλαμών και η πρόταση του αντίχειρα σηματοδοτούν σήκωμα κάποιου βάρους, όχι ενιαίου λόγω της θέσης των χειρών στα πλάγια του σώματος. Δυο βάρη εξηγούν και τη διαφορετική μικρή κάμψη των αγκώνων. Η μόνη λογική υπόθεση φαίνεται να είναι ότι ο παις κρατούσε αλτήρες. Το αριστερό πόδι πατάει εμπρός στητά, το δεξιό είναι πίσω και κάμπτεται στο γόνατο, το σώμα ίσταται στον άξονα του αριστερού: ο παις προβαίνει κατά τη Σπαρτιατική επί-δειξη.

Ο τεχνίτης δεν έχει ακόμη κυριαρχήσει στη στάση επί ενός ποδός (uno crure) που τελειοποίησε ο Πολύκλειτος, οπότε το δεξιό πέλμα πατάει ολόκληρο στο έδαφος το οποίο όμως είναι ανυψωμένο εν σχέσει προς το επίπεδο του αριστερού, για να εναρμονισθεί προς την κάμψη του δεξιού γόνατου. Έτσι η μεταλλική σύμφυτη βάση του αγαλματίου έχει κλίση: δεν είναι λάθος του καλλιτέχνη, αλλά ατεχνία του να δώσει τον ρυθμό στην τεκτονική του σώματος που η στήριξη στο ένα πόδι και η κάμψη του ελεύθερου άλλου προκαλεί. Βρισκόμαστε στη μετάβαση προς το κλασσικό, αλλά όλα τα άλλα σημαίνοντα χαρακτηριστικά λαμβανομένης υπόψη και της δευτερότητας του τεχνίτη, δείχνουν αρχαϊσμό πλησίτιο. Περί το 550 π.Χ.

**Στην Σπαρτιατική πλαστική εμφανίζονται πρώτα οι δημιουργικές μορφολογικές ροπές που κατόπιν αναδεικνύονται εν τελειότητα.**

Το πρόσωπο επίσης μαρτυρεί τη Λακωνική τέχνη. Ωραίο ωοειδές, τονισμένες οφρείς, μεγάλα μάτια, εμφατικά βλέφαρα, ισχυρή μύτη, μεγάλο ίσο στόμα, έντονα ζυγωματικά μήλα, σχηματικός σχηματισμός και αισθητική τοποθέτηση του ωτός. Τα μαλλιά δένονται με ταινία χαμηλότερα προς τους κροτάφους, αλλά χαρακτηριστικός στέφανος επίκειται ψηλότερα προς την κορυφή του κρανίου. Αποτελείται από φυλλόσχημα, οξύληκτα, ευμεγέθη στελέχη περιτρέχοντα το κρανίο. Είναι ο θυρεατικός στέφανος της φιλολογικής μαρτύρησης. (Οι φαντασιώσεις

νεωτέρων περί στεφάνου καλαμών (φύλλων), καλαμίνου στέμματος παρανοούν τον Σωσίβιο.

[Για τους θυρεατικούς στεφάνους και το νόημα των Γυμνοπαιδιών δείτε τη μελέτη μου (αναρτημένη στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία *Δωρικές Μελέτες*, ενότητα: Ο χαρακτήρας της Δωρικής Ταυτότητας του Ελληνισμού, XVI, τίτλος: «Οι Θυρεατικοί Στέφανοι και ο Απόλλων-Ζευς του Ugento»].

Το 718 π.Χ., μετά τη λήξη του Α' Μεσσηνιακού Πολέμου (723 π.Χ.), οι Λακεδαιμόνιοι καταγάγουν σπουδαία νίκη επί του Άργους για τον έλεγχο και κατοχή της Θυρεάτιδος. Σε ανάμνηση αυτής της νίκης θεσπίζονται Σπαρτιατικές εορτές ανδρείας και τιμής για τους πεσόντες, που τον 7<sup>ο</sup> αιώνα Απολλωνοποιούνται σε δεύτερο βαθμό με τις Γυμνοπαιδιές. Γυμνοί προ- και πρωτοέφηβοι (πρωθήβες) ορχούνται μιμητικούς γυμνασίας και μάχης χορούς επί-δειξης σωματικής τελειότητας, κινητικού ελέγχου και δραστηκής ετοιμότητας, υμνούντες παιάνες στον Απόλλωνα. Η γυμνή παιδιά αναδεικνύει τη ρωμαλέα ακμή του κάλλους της ώρας των νεαρών Σπαρτιατών.

Οι πρωτοχορευτές στα άκρα των χορών (ορχηστικών ομάδων) παρίστανται στο αγαλματίδιο των Αμυκλών και στα λοιπά όμοια. Έφεραν τους θυρεατικούς στεφάνους από φύλλα φοίνικος, κατάλληλη κόσμηση για Απολλώνεια λατρεία.

[Οι καλάμινοι στέφανοι εχρησιμοποιούντο στα Προμάχεια, όπου αντεστρέφοντο οι όροι και στεφανωμένοι προηγούντο οι νέοι από τη Λακωνική ύπαιθρο (Περίοικοι και Είλωτες) ενώ οι Σπαρτιάτες έφηβοι ακολουθούσαν αστεφάνωτοι. Η εορτή αυτή αντιστοιχεί στα Ρωμαϊκά Σατουρνάλια και αντίστοιχες Διονυσιακές εορτές κατ' αγρούς, ταιριάζει δε στη χειμερινή περίοδο – και γι' αυτόν τον λόγο είναι σαφέστατα διακριτή από τις Γυμνοπαιδιές.

Για τις σχετικές πηγές, δείτε την προαναφερθείσα μελέτη μου].

Η σύγκραση σε ενότητα γυμναστικής και χορευτικής δεξιότητας στις Γυμνοπαιδιές συνάδει προς τις Σπαρτιατικές ολοκληρίες που υμνούν Αλκμάν (μουσική και πολεμική αρετή) και Τέρπανδρος (τα δυο και ο δίκαιος δρόμος) και Πίνδαρος (ώριμη φρόνηση και νεαρώδης αιχμή και χορός και μούσες και χαρμόσυνη λάμψη).

*ἔρπει γὰρ ἄντα τῷ σιδάρῳ*

*τὸ καλῶς κισαρίσδην.*

Αλκμάν Fr. 100 Diehl = Fr. 4 Page = Fr. 143 Calame

*ἔνθ' αἰχμὰ τε νέων θάλλει καὶ Μῶσα λίγεια*

*καὶ Δίκα ευρυάγνια, καλῶν ἐπιτάρροθος ἔργων*

Τέρπανδρος Fr. 4 Diehl = Fr. 5 Gostoli

*ἔνθα βουλαὶ γερόντων*

*καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύουσιν αἰχμαί,*

*καὶ χοροὶ καὶ Μοῖσα καὶ Ἀγλαΐα.*

Πίνδαρος Fr. 199 Snell-Mähler

Οι Γυμνοπαιδιές θεσπίστηκαν το 665 π.Χ. κατά τα Χρονικά του Ευσεβίου, s. Anno 1351 Olympiade 28.4: puerorum nudorum lucta primum Lacedaemon peracta est. Lucta, πάλη γυμνών παιδών: οι Γυμνοπαιδιές ήταν επιδείξεις τελείας αρμονίας ορχηστικής γυμναστικής.

[Η μετάφραση των Χρονικών από τον Ιερώνυμο τοποθετεί την αρχή στο Anno 1347 Olympiade 27.3 και η Αρμενική στο 27.4, 670 ή 669 π.Χ. αντίστοιχα. (Οι Γυμνοπαιδιές συγχέονται εδώ προς τα Ρωμαϊκά Nudipedalia). Ο Σύγκελος (p. 213A) παρατυπώντας γράφει: *γυμνή παιδεία πρῶτον ἐν Λακεδαίμονι ἤχθη*].

Η εορτή έρχεται έτσι σε άμεση σχέση με την ήττα των Λακεδαιμονίων στις Υσιές από τους Αργείους το 669 π.Χ. (Ολυμπιάς 27, 4), Πausanίας II, 24, 8. - Μια αντιξοότητα μάλλον παρά σημαίνουσα ανάσχεση της ανόδου της Σπάρτης στην ηγεμονική περιωπή. Τον επόμενο

χρόνο 668 π.Χ. περατούται ο Β' Μεσσηνιακός Πόλεμος με την ολοσχερή συντριβή των Μεσσηνίων. Η στρατιωτική υπεροχή των Σπαρτιατών αφιερούται στον Δωρικό Θεό δια των ζώντων αγαλμάτων του, των νεαρωδών της «ώρας» στην ηλικία του, γυμναζομένων εις τελειότητα και ασκουμένων εις ανδρεία, της οποίας το θεμέλιο είναι η υπερήφανος, θυμοειδής ρώμη του ακμάζοντος κάλλους. Λίγα χρόνια νωρίτερα, 676 – 673 π.Χ., είχαν θεσμοθετηθεί οι μουσικοί αγώνες στα Κάρνεια, στους οποίους πρώτος φέρεται νικήσας ο Τέρπανδρος: *ἐγένετο δὲ ἡ θέσις τῶν Καρνείων* [η θέσπιση αγώνος μουσικού στα πλαίσια της πανάρχαιας εορτής] *κατὰ τὴν ἕκτην καὶ εἰκοστὴν Ὀλυμπιάδα, ὡς Σωσίβιος φησιν ἐν τῷ Περὶ Χρόνων*, (Σωσίβιος Fr.Gr.H. 595F3. Cf. Africanus apud Eusebii Chronica ad Ol. 26 (676 π.Χ.): Philimbrotus Laco quinquertium tribus Olympiadibus vicit. Carnea primum Lacedaemone instituta sunt, quod est citharaedorum certamen. Cf. Ελλάνικος ἐν Καρνεονίκαις Fr.Gr.H. 4F85. Τα Κάρνεια ήταν πολύ περισσότερα από μόνον μουσικοί αγώνες, αλλά ο εξαπολλωνισμός των πάντων έβαινε ακάθεκτος στη Σπάρτη. Έτσι και οι ανθρωποθυσίες στη φοβερή Αρτεμι Ορθία μετατράπηκαν σε Διαμαστιγώσεις νέων, προ δε αυτών οι έφηβοι εγυμνάζοντο: Ησύχιος s.v. *φούαξιρ* [= *φούαξις*, *Soringius pro ms. φουάεξιερ*]. *ἡ ἐπὶ τῆς χώρας σωμασκία τῶν μελλόντων μαστιγοῦσθαι*

[Cf. s.v. *φουαδδεῖ· σωμασκεῖ*. S.v. *συμβουάδδει· ὑπερμαχεῖ*. Λάκωνες. S.v. *βούα· ἀγέλη παιδων*. S.v. *Βουάγορ· ἀγελάρχης*].

**B2)** Παρόμοιο αγαλμάτιο από το Αμυκλαίο, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (7570). h = 12 cm.

[E. Langlotz, *Frühgriechische Bildhauerschulen*, Taf. 49e; Herbig, *JdI* 55/1940, Abb. 20-1; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K92 Tafel 13.5; M. Pipili, *op.cit.*, Fig. 113 (222); Cl. Rolley, *Die Griechische Bronzen*, Abb. 80; G. Lippold, *Handbuch der Archaeologie*, Band 3, Lieferung 1, Tafel 9.3].

Εντονότερα τονισμένοι οι ευρείς ώμοι. Προβολή του στήθους. Καλύτερα διαμορφωμένος ο ιλιακός λόφος. Ευρυπροσωπότερος φεγγαρόσχημος. Μεγάλος στέφανος από μακριά φύλλα φοίνικος. Λίγο μεταγενέστερος του προηγούμενου, c. 540 π.Χ. Αγόρι 10-12 ετών. Το αριστερό χέρι κεκαμμένο σε ορθή γωνία στον αγκώνα και τραβηγμένο πίσω κολλητά στο σώμα, φαίνεται να σημαίνει ότι κρατάει μεγάλο αντικείμενο, μάλλον λύρα. Συνδετικές προσαρτηματικές προβολές στο χέρι και στο ισχίο διατηρούνται. Ψάλτης παιάνων στον Απόλλωνα κατά τις Γυμνοπαιδιές. Το δεξί χέρι απομακρύνεται του κορμού και κάμπτεται αμβλυγώνια στον αγκώνα ελαφρά προς τα κάτω και τα μέσα. Ίσως κρατούσε το πλήκτρο.

**B3)** Από την Ολυμπία στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No. 6174), h = 13.5 cm.

[E. Kunze, *op.cit.*, Tafel 51; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K94 Tafel 13.3-4; E. Langlotz, *op.cit.*, Taf. 49b; M. Pipili, *op.cit.*, Fig. 112 (221)].

Ένα αριστούργημα της μικροτεχνίας. Σπαρτιατική τεκτονική σώματος και προσώπου. Πλατείς ώμοι τονιζόμενοι από στενή μέση. Ανεπτυγμένοι μαζικοί μύες. Μεγαλομερείς κοιλιακοί. Χαρίεσσα διαμόρφωση των αιδοίων. Ανασπώμενοι, εξοιδαίνοντες γλουτιαίοι. Διογκωμένοι κνημιαίοι μύες. Προχωρημένη, οργανικώτερα ενσωματωμένη στην ολοκληρία του σωματικού φαίνεσθαι, αλλ' εκ δοκοειδούς πάντως και υπό την αρχή της δεσπόζουσας μετωπικότητας, πλαγία όψη. Έξοχη διάρθρωση της οπίσθιας όψης: άνω καταρράκτης κόμης πίπτων μέχρι βαθειά στην πλάτη, κάτω επέραστα ρωμαλέες καμπύλες περιγραμματικές του όλου και περατώνουσες των μερών. Η αριστοπεριεργασμένη κόμη ρέει εμπρός επί του στήθους σε δυο παχείες, φιδίσιες κοτσίδες. Ωοειδές πρόσωπο, μεγάλα μάτια, υψηλές οφρύες, δυνατή μύτη, ισχυρό πηγούνι, αποφασιστικό ίσο στόμα, χαμηλό χτένισμα

στο μέτωπο, υπερεκσεζητημένη κομμωση εμπρός, στεγαζόμενη υπό κομψού θυρεατικού στεφάνου.

**Και ιδού η ασύμμετρη κατοπτρική συμμετρία στο πρόσωπο.** [Δείτε την προηγούμενη μελέτη μου (I) στην παρούσα σειρά]. Το αριστερό μάτι διεσταλμένο περισσότερο και ανυψωμένη είναι η εξωτερική κατάληξή του. Η υπερκείμενη οφρύς ανασπάται επι-δεικτικά εις έκφραση υπερ-οψίας εξ υπεροχής τελειότητας.

Ελαφρά ανισορροπία υπάρχει και στα πόδια. Το αριστερό προβάλλει λίγο εμπρός, το δε δεξί εμφανίζεται κάπως υψωμένο, κνήμη και γόνατο ψηλότερα. Το δεξί δηλαδή εννοείται ως στηρίζον, το αριστερό ως άφετο. Η οικεία βάση του αγαλματίου έχει ικανή κλίση προς τα εμπρός και άνω, εις τρόπον ώστε οριζοντιουμένης το αγαλμάτιο κλίνει προς τα εμπρός έτοιμο να κινηθεί. Τα χέρια ελαφρώς κεκαμμένα άνισα στους αγκώνες κρατούν αντικείμενο, μια λαβή έκαστο κάπως βαρέος πράγματος κρίνοντας από τη διάστασή της. Το αριστερό χέρι έχει το αντικείμενο εμπρός από τον ανώτατο μηρό παρά το αιδού, ενώ το δεξί παράκειται στον δεξιό μηρό έξωθεν. Και πάλι δηλαδή ο πρωθήβης κρατεί αλτήρες και ετοιμάζεται να κάνει ή κάνει άλμα. Είναι επομένως πένταθλος.

**Οι Γυμνοπαιδιές ήταν γυμναστικές-ορχηστικές επιδείξεις με μουσική και τραγούδι (παιάνες). [Cf. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 630d-631c].**

Το αγαλμάτιο ανήκει στα χρόνια του ώριμου υψηλού αρχαϊσμού, c. 530 π.Χ.

**B4)** Παρόμοιο αγαλμάτιο από το Αμυκλαίο στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών (No. 7570). h = 5 cm.

[M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K95 Taf. 13.6].



Εφθαρμένο, μαλακότερο και απλούστερο έργο. Μηροί κολλημένοι, κορμός ανεπιτυχής, αιδοία ρεαλιστικά, χέρια καθιέμενα κάτω ελαφρώς στρεφόμενα ώστε οι κλειστές παλάμες να βλέπουν εμπρός. Κρατούσε αλτήρες. Κοτσίδες πέφτουν μπροστά, υπεριπτάμενος τρόπον τινά άσχετος προς τα λοιπά θυρεατικός στέφανος περιβάλλει ψηλά το κρανίο. **Το πρόσωπο γλυκύτερο και ήδη απεχόμενο της Δωρικής σειράς έλκει από της Ιωνικής. Τα πόδια κομμένα ελλείπουν από τους κάτω μηρούς. Ίσως κάποιος τεχνίτης της ομάδας του Βαθυκλή ή καλλιτέχνης επηρεασμένος από αυτόν το έφτιαξε.**

Ιωνικές επιδράσεις υποδηλώνουν σωματοδομή και φυσιогνωμία που είναι μαλακότερες. Το σώμα μυϊκά αδιαμόρφωτο. Το στόμα σχηματίζει ημισέληνο, τα μάγουλα δίπλα στα άκρα του στόματος σχηματίζονται εις λόφους γελαστικούς, βαριές βλεφαρίδες, βαθειά κοιλώματα οφθαλμών, στρογγυλοποίηση και εξωφθαλμία προσδίδουν ποιάν ηδείαν γλυκύτητα με υπόνοιαν λαγνείας. - Περί το 530 π.Χ.

**B5)** Παρόμοιο αγαλμάτιο του βασικού Θυρεατικού τύπου από το ιερό του Πανός στην Μπερέκλα, επί των δυτικών πλαγιών του Λυκαίου της Αρκαδίας, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (13056). h = 11.8 cm.

[Αρχαιολογική Εφημερίς 1910, Abb. 19; C. Zervos, *L' art en Grèce*, Fig. 194, 196].

Στο αριστερό χέρι κουρνιαρίζει πετεινός, ενώ το δεξί ελαφρά προτείνεται και η παλάμη είναι διάτρητη κρατώντας κάποιο αντικείμενο, μάλλον δόρυ.

**Ο πετεινός εκφράζει την επι-δεικτική, ρωμαλέα και επι-θετική φύση της εφηβείας στην αυτεπίγνωση της ακμής της και στην υπερήφανο βίωση της «ώρας» της. Είναι και σύμβολο του κάλλους και του έρωτος του καλού. Σφύζον κάλλος και τέλεια ρώμη ανδρείας**

συνοψίζονται στον γυμνοπαίζοντα παίδα με τον υπερβάλλοντα θυρεατικό στέφανο επί της κεφαλής.

Η Λακωνική τέχνη είναι εμφανής στο αγαλματίδιο. Μυώδης ανάπτυξη, πλατείς ώμοι, σθENAρό στέρνο, ισχυροί βραχίονες, διογκωμένοι μύες της κνήμης. Μεγάλο πρόσωπο ωοειδές, μεγάλα μάτια, υψηλές αψίδες οφρέων τονιζόμενες από υπερκείμενη παράλληλη χάραξη, ίσο, μακρό στόμα, θεληματικό πηγούνι, εξεζητημένη κόμμωση, μακριές, πλατιές πλεξούδες πίπτουσες βαθειά επί του στήθους.

Περί το 530 π.Χ.

**B6)** Εστεμμένο ειδώλιο Κούρου-Απόλλωνος από το Γεράκι στη Λακωνία, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (16365). h = 18.2 cm.

[Cl. Rolley, *op.cit.*, Abb. 85; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K89, Taf. 12.5-7; Καρούζος στο *Charites* (Festschrift E. Langlotz), Taf. 5-6; K. Schefold, Αρχαιολογικό Δελτίο 24, 1969, Μελετήματα, Taf. 130-31; H.F. Mussche, *op.cit.*, Vol. V, Fasc. 1, No. 61].

Έξοχο προϊόν Λακωνικής τέχνης από τις αρχές του 5ου αιώνα. Η μυώδης τεκτονική του Σπαρτιατικού σώματος έχει αναχθεί στην τελειότητα της αρμονίας καλώς ανεπτυγμένων μερών. «Τετράγωνος» κορμός, πλατείς ώμοι, ευρυστερνία και μεγαλομαζία, διαρθρωμένοι κοιλιακοί, καλοί μηροί, εσφαιρωμένοι γλουτοί, κνημικοί μύες σε έξαρση, πλάτη διακαμπυλούμενη μυϊκά, ισχυροί βραχίονες.

Το χαρακτηριστικό Σπαρτιατικό φυσιογνωμικό πρότυπο. Μεγάλο ωοειδές πρόσωπο, χαμηλή εμπρόσθια κόμμωση στο μέτωπο, δυναμική μύτη, στόμα ήρεμα διαστελλόμενο, ευθύ, θυμοειδές πηγούνι, οφθαλμοί μεγάλοι, επιμήκεις, ο αριστερός μακρύτερος και ανυψωμένος κατά την εξωτερική άκρη του, υπερανέχουσα αριστερά οφρακική αψίς εις δήλωση αυτεπίγνωσης, υπεροχής και ελκτικής αποστασιοποίησης. **Στο αριστερό χέρι (διάτρητη κλειστή παλάμη) κρατούσε το τόξο, η δε δεξιά**

κάμπτεται ισχυρά ευθύ εμπρός με ανυψωμένο τον πήχυ, και ανοικτή την παλάμη εις μοναδική σύνθετη σημειολογία εφίστασης και αναδίφησης, απομάκρυνσης και πρόσκλησης, του επέχειν και του προσέχειν, ανάσχεσης της ροής του χρόνου και συγκέντρωσης, υπόσχεσης και ανάνηψης.

Υπάρχει θαυμαστή ροή ενέργειας στο αγαλμάτιο και ανεκκλάλητος ρυθμός διήκει δια των μελών στη σχέση τους. Κλίση ελαφρά της κεφαλής και του στήθαιου του κορμού προς αριστερά, αντίστροφη στρέψη του κάτω μέρους του κορμού προς τα δεξιά και μεγαλύτερη των ποδών προς την αυτή κατεύθυνση εις τρόπο ώστε το αριστερό πόδι να προηγείται σχεδόν έμπροσθεν (και λίγο πλάγια) του δεξιού. Ο καταπληκτικός αυτός ρυθμός παρατηρείται σε όλες τις βασικές όψεις του ειδωλίου προσδίδων χαρακτήρα ουσιώδη οργανικής ολοκλήρωσης των φαινομένων όψεων και ενεργού κεινημένου στον Απόλλωνα. Έτσι το δοκοειδές με το οποίο πρωτοεκφράστηκε η μεταφυσική του φαινομένου και η αρχή της δεσπόζουσας όψης του όντος (η λεγόμενη αρχή της μετωπικότητας) παραμένει μεν αλλά εμβαθύνεται ακόμη και στην δεσπόζουσα-μετωπική με την τροποποίηση των επιπέδων επι-φάνειας του Είναι στο θείο σώμα. Πρόκειται περί του Απόλλωνος. Ο (Καλλιμάχειος έχω υποστηρίξει) Απόλλων του Tiber εξακολουθεί τη σύλληψη Ρυθμού της Μετωπικότητας που εμφανίζεται στο Λακωνικό αγαλμάτιο από το Γεράκι.

[Για τον Tiber Απόλλωνα ως λατρευτικό άγαλμα του Απόλλωνα στον Ναό του Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσσεις της Φιγαλείας και την απόδοσή του στον Καλλιμάχο, δείτε τη μελέτη μου «Ο Ναός του Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσσεις της Φιγαλείας (Θρησκεία, Ιστορία, Τέχνη)» στο τελευταίο τεύχος (22/2016) της «Τριφυλικής Εστίας», σελ. 59-61. Επίσης συμβουλευτείτε την ομιλία μου στην ειδική εκδήλωση (5

Δεκεμβρίου 2016) υπό τη συνδιοργάνωση της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηλείας και του Ινστιτούτου Φιλοσοφικών Ερευνών στην αρχαία Ολυμπία].

**Ο Απόλλων του Γερακιού φέρει επί λεπτοφυώς εξειργασμένης κοντής κόμης στέφανο από χανδροειδή στοιχεία ("Perlenkranz") εν είδει διαδήματος. Το στεφάνι από πέρλες αποτελεί τη θεία μορφή του θυρεατικού στεφάνου από τον Απολλώνιο φοίνικα, όπως ο ίδιος ο θεός αποτελεί το αρχέτυπο των προεφήβων και πρωθήβων των Γυμνοπαιδιών.**

**B7)** Τον ίδιο στέφανο από πέρλες φέρει το αγαλμάτιο από τους Δελφούς στο Μουσείο των Δελφών (3674). Εφθαρμένη κατάσταση. h = 21 cm.

[Fouilles de Delphes, V, Monuments Figurés, Cl. Rolley, *Les Statuettes de Bronze*, No. 180, Planche XXXIV; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K83 Taf. 12.1-2].

Η Λακωνική σωματοδομή σε εξαιρετη διαμόρφωση. Ιδιαιτερότητες είναι η μεγάλη εκ γυμνασίας κύρτωση της πλάτης προς τη μέση και η πλήρης μαεστρία εν συνεχεία γλουτιαία εξόγκωση, περάτωση των δυναμερών μηρών και ισχυρή μύωση της κνήμης. Ο ιλιακός λόφος διεγείρεται και οι μαζοί οργούν. Τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά είναι σαφώς Σπαρτιατικά. Η χαιτή πίσω διακρίνεται σε μακρότατες γλώσσες κοτσίδων. Δύο εξ εκατέρως πλευράς πίπτουν εμπρός χαμηλά κάτω του στήθους. Τα χέρια είναι αποκεκομμένα, το δεξί μετά τον ώμο, το δε αριστερό στον πήχυ. Αυτό έχει θέση, απομακρυνόμενο από τον κορμό και κεκαμμένο στον αγκώνα  $\sim 75^\circ$  προς τα εμπρός, συμβατή προς το κράτημα τόξου. Πρόκειται και πάλι για τον Απόλλωνα. Περί το 530 π.Χ.

**B8)** Παρόμοιος Απόλλων επίσης από Δελφούς και στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Δελφών (1663). Εξαιρετο ευμέγεθες έργο. h = 40 cm.

[Rouilles de Delphes, Cl. Rolley, *op.cit.*, No. 182, Planches XXXII-XXXIII; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K86 Taf. 12.3; G. Richter, *Kouroi, Archaic Greek Youths*, No. 106: Figs. 330-333; Cl. Rolley, *Die griechischen Bronzen*, Abb. 84; N. Degrassi, *Lo Zeus Stilita di Ugento*, Tav. 47a-b].

Λακωνική τέχνη. Σημαίνουσα ομοιότητα προς τον Απόλλωνα Β7. Ανεπτυγμένοι γυμναστικά μαζικοί μύες, «στεγνοί» κοιλιακοί, έντονη μύωση της κνήμης. Ασυμμετρία στο πάτημα των ποδών, το δεξιό υψηλότερα από το αριστερό το οποίο προβάλλεται λίγο εμπρός. Ευμορφία ανάπτυξης και συναρμογής ώμων και βραχιόνων. Φορεί σανδάλια που δένουν στο πέλμα. Η απαρχή της οργανικής και μορφολογικά τέλειας “*uno crure*” στάσης. Μακρότατη χαίτη πίσω διακρίνεται σε λεπτότατα νήματα, πολλά των οποίων συναποτελούν στο τέλος κάτω των ωμοπλατών επτά μεγάλες κοτσιδόμορφες απολήξεις. Εμπρός τέσσερις κοτσίδες εκατέρωθεν συντιθέμενες στο ύψος των ώμων πέφτουν χαμηλά πάνω στο βαθύ στήθος. Περί τον λαιμό διακοσμητικός δακτύλιος φέρει εμπρός πολύτιμη πέτρα ίσως στο σχήμα καρδιάς. Το δεξί χέρι κάμπτεται 90° στον αγκώνα προτεινόμενο εμπρός, αποκεκομμένο προ του καρπού. Το αριστερό έχει σπάσει κάτω από τον ώμο και ελλείπει.

Στο πρόσωπο παρατηρείται η ποιά ανισορροπία της κατοπτρικής συμμετρίας. Ο δεξιός οφθαλμός είναι μεγαλύτερος, ο αριστερός λοξότερος. Ο δεξιός ογκωδέστερος, ο αριστερός ευγραμμότερος. Άξονας κλίσης του αριστερού ματιού οδηγεί σε στενότερη, πιο αμυγδαλωτή μορφή. Το δεξιό μεγαλύτερο και με οφρύ ανασπώμενη. Το στόμα κυρτούται ολίγον στο μέσον και βαίνει κατά τι προσώτερα στο αριστερό του μέρος. Στην κεφαλή φέρει τον στέφανο από πέρλες.

Περί το 530 π.Χ.

**B9)** Έφηβος από τη Μεγαλόπολη στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (7549). Καθήμενος. h = 17.2 cm.

[A. de Ridder, *Catalogue des Bronzes de la Société Archéologique d' Athènes*, No. 860: Taf. 2; J. Charbonneaux, *Les Bronzes Grecs*, Taf. 18.4; M. Herfort-Koch, *op.cit.*, K120; Taf. 16.6].

Αριστούργημα Λακωνικής τέχνης. Η τέλεια μορφή του Σπαρτιατικού γυμνασμένου εναρμόνια μυώδους «γραμμωμένου» (αλίπου) σώματος, και ένα πρόσωπο φως χαράς επί τω ιδίω κάλλει της «ώρας».

Πλατείς ώμοι, ευρύτερος και βαθύμαζος άνω κορμός, βαθιά διαμόρφωση των κοιλιακών, έντονα διαγραφόμενη υποθωράκιος αψίδα, θαυμαστή ευγραμμία άκρων. Φεγγαροειδές πρόσωπο, χαμηλή κόμμωση στο μέτωπο, μεγάλα μάτια, έντονοι οφρύες, χάραξη υπερκείμενη παράλληλα προς τονισμό τους, δυνατή μύτη, ίσο στόμα, μεγάλο πηγούνι. Ασυμμετρία οφθαλμών: επιμηκέστερος ο δεξιός, στρογγυλότερος και ψηλότερα ο αριστερός. Φέρει λεπτό δακτύλιο στην κεφαλή. Διακοσμητική (καμπύλη) τριγωνοειδής χάραξη του άνω ορίου της ηβαίας λάχνης με τη μύτη προς τα άνω στο μέσον. Τα χέρια φαίνεται να κρατούν ηνία επί των αιδοίων. Τότε θα πρόκειται για ιππέα. Εναλλακτική υπόθεση θα ήταν ότι κρατεί αλτήρες οπότε θα πρόκειται για πενταθλητή, για γυμναστικοχορευτική επί-δειξη (φιγούρα) στις Γυμνοπαιδιές.

Αλλά ο στέφανος δεν φαίνεται να είναι ο θυρεατικός, ούτε από «πέρλες». Μάλλον σημαίνει αθλητική νίκη.

Περί το 520 π.Χ.

Στην ομάδα των Θυρεατικών Κούρων συμπεριλαμβάνονται και τα ακόλουθα αγαλμάτια (τα αναφέρω χωρίς σχολιασμό):

B9a/ Από το Πτώον

[J. Ducat, *Les Kouroi du Ptoion*, No. 193, Pl. CVIII]

B9b/ Ο Ζευς-Απόλλων του Ugento

[N. Degrassi, *Lo Zeus Stilita di Ugento*, Tav. 1-25].

- B9c/ Από το Πτώον, ο έξοχος Απόλλων με τις «πέρλες»:  
[J. Ducat, *op. cit.*, No. 187, Pl. CIII ; G. Richter, *Kouroi*, No. 157:  
Figs. 467-469].
- B9d/ Ο Απόλλων του Βερολίνου (μάλλον απεικόνιση του  
Απόλλωνα στην Πέργαμο από τον Ονάτα)  
[K. A. Neugebauer, *Die minoischen und archaisch griechischen  
Bronzen*, (Staatliche Museen zu Berlin), No. 192, Taf. 31].
- B9e/ Η αριστουργηματική κεφαλή από τα Κύθηρα στο Βερολίνο:  
[K. A. Neugebauer, *op. cit.*, No. 195, Taf. 32-33].
- B9f/ Το αγαλματίδιο από την Δωδώνη στο Βερολίνο:  
[K. A. Neugebauer, *op. cit.*, No. 213, Taf. 38].

\*\*\*

Αν και δεν ανήκουν στους Θυρεατικούς Παίδες ούτε στο θείο αρχέτυπό τους, ούτε είναι στεφανωμένοι, αναφέρω δυο ορειχάλκινα ειδώλια στο Λούβρο, ένα από τις Αμύκλες και το άλλο ακατάγραφης προέλευσης, ως χαρακτηριστικά δείγματα του ύφους της Λακωνικής πλαστικής σε σχέση με την τεκτονική της ανάπτυξης του προεφηβικού

και πρωθηβικού εξαιρετικά γυμνασμένου σώματος – δηλαδή, του ιδεώδους στόχου («τέλους») της Σπαρτιατικής αγωγής των παιδών.

**B10)** Δισκοφόρος, αγόρι 10-12 ετών, στο Λούβρο (Nr. 118). h = 10 cm.

[M.H.-K., *op.cit.*, K122 Taf. 16.7; R. Thomas, *Athletenstatuetten der Spätarchaik und des stengen Stils*, Taf. X.1 και Taf. X1.1 και 2; R. Thomas, *Griechische Bronzestatuetten*, Abb. 52].

**Έξοχος ρυθμός κεκινημένου σώματος.** Το δεξί χέρι που φέρει τον δίσκο τραβιέται πίσω χαμηλά. Το αριστερό σηκώνεται ψηλά ελαφρά κεκαμμένο σε ετοιμότητα ρίψης, το αριστερό πόδι προβάλλεται εμπρός στρεφόμενο αριστερά και ακουμπά το έδαφος με το εμπρόσθιο τμήμα του πέλματος, το δεξιό πίσω εντείνεται εφαπτόμενο του εδάφους με το άκρο πέλμα στα δάκτυλα στρεφόμενο δεξιά. Το όλο σώμα στρέφεται οργανικά από κεφαλής εις πόδες από δεξιά εις αριστερά. Η τέχνη του Πυθαγόρα έχει την καταγωγή και φύση της ρυθμολογίας της στην Λακωνική αρχαϊκή πλαστική, πιθανώτατα μέσω του Τάραντος.

Εξαιρετικά γυμνασμένο, λεπτοφυώς μυώδες “στεγνό” σώμα. Οι μύες στα πόδια διαγράφονται με ένταση, μεγαλόσχημοι μηροί, διεγερόμενες κνήμες, οι μαζικοί μύες σφύζουν διογκούμενοι. Χαίτη πλουσιότατη καταπίπτει καταρρακτωδώς βαθιά κάτω στην πλάτη αριστουργηματικά σχηματισμένη με λεπτή γράμμωση χωριστών πλεξούδων. Χαμηλή κόμμωση στο μέτωπο, τυπικά Λακωνικό πρόσωπο, ιδιαίτερα μεγάλα μάτια και εμφατικοί οφρύες εις αυτοκατάφαση προβολής του Είναι στο Φαίνεσθαι.

Στην τελευταία φάση του αρχαϊσμού, περί το 520 π.Χ.

**B11)** Ορειχάλκινο αγόρι 11-12 ετών, στο Λούβρο Nr. 122.

[R. Thomas, *Athletenstatuetten etc.*, Taf. XIII.1].



Σωματοδομή και φυσιογνωμία χαρακτηριστικά Λακωνικής πλαστικής υφολογίας εις παράσταση του Σπαρτιατικού ιδεώδους σωματικής τέλειας τεκτονικής μορφολογίας. Βρισκόμαστε στον Αυστηρό Ρυθμό πια, περί το 480 π.Χ., η μορφολογία όμως παραμένει η αυτή από τον πρώιμο Αρχαϊσμό.

\*\*\*

Ο Αριστοτέλης δίνει το στίγμα της Σπαρτιατικής γυμναστικής αγωγής των παιδων: σκοπός είναι η αποτέλεση αθλητικής έξης χωρίς βλάβη της ανωστικής αύξησης και του κάλλους των σωμάτων, εξαιτίας του όγκου και της πολυσαρκίας που γυμναστική πολυφαγία και αναγκοσιτία προκαλεί.

*Nūn mēn oūn aī mάλιστα δοκοῦσαι τῶν πόλεων ἐπιμελεῖσθαι τῶν παιδων aī mēn ἀθλητικὴν ἔξιν ἐμποιοῦσι, λωβώμενοι τὰ τὲ εἶδη καὶ τὴν αὐξῆσιν τῶν σωμάτων, οἱ δὲ Λάκωνες ταύτην μὲν οὐχ ἤμαρτον τὴν ἀμαρτίαν, θηριώδεις δ' ἀπεργάζονται τοῖς πόνοις, ὡς τοῦτο πρὸς ἀνδρείαν μάλιστα συμφέρον.*

Αριστοτέλης, Πολιτικά, VIII, 1338b9-14

Και υπό την θετικήν του αποτίμηση της Σπαρτιατικής αγωγής των παιδων που προανέφερα (δημιουργία αθλητικής έξης μετά σωματικού κάλλους και εμμελούς αύξησης), και υπό την κριτική που ασκεί σε αυτόν τον τύπο αγωγής (πρόκληση «θηριωδίας» εξ υπερβολής άσκησης), ο Αριστοτέλης μαρτυρεί την φύση και το έργο της παιδείας αυτής. **Εξαντλητική, επίπονος γυμναστική άσκηση με αρμονική ολιγοσιτία** (cf. Πλούταρχος, *Λυκούργος*, 17, 6-8) **δημιουργεί σώμα μεν πυκνό και ελαστικό, μυώδες γραμμωμένο και ελατηριώδες, χωρίς μυϊκή υπερτροφία και δυσκίνητο δύναμη, αλλά ανωστικό και φιλεπίδεικτο και προβεβλημένο - ήθος δε θυμοειδές και ανυποχώρητο, εμμενές και**

**άκαμπτο από κόπους και πόνους – αμφοτέρων δε όριον και πέρας έν και μόνον, το να είναι ο νεαρός Σπαρτιάτης άγαλμα θεών.**

Τα συναγόμενα από την Αριστοτελική και Πλουταρχική μαρτυρία συνάδουν απολύτως προς τα αρχαιολογικά δεδομένα της ομάδος Β των αγαλματίων της αρχαϊκής Λακωνικής πλαστικής.

**Η ενεργός ιδεολογία της αγωγής προέβαλλε το αυτό αρχέτυπο σωματοδομικής και ηθολογικής τελειότητας για τον παίδα προέφηβο και πρωθήβη.** Στην περί νεαρωδών πολυπραγμονούσα Σπαρτιατική εμφιλοχώρηση, από 8<sup>ο</sup> μέχρι 14<sup>ο</sup> έτους της ηλικίας του το αγόρι έφερε διαφορετικό χαρακτηριστικό ονοματολογικό προσδιορισμό, **κυρίως και εν στενή εννοία δε παις εκαλείτο ο 12ετής**, μελλείρην ο 13ετής και είρην (=έφηβος) ο 14ετής. **Ταιριάζει επομένως αποκαλυπτικά, ότι οι ορειχάλκινοι Θυρεατικοί παίδες των Γυμνοπαιδιών παριστάνουν ακριβώς αγόρια στην «παιδική» ηλικία των 12 ετών.** Για αυτήν ακριβώς την ηλικιακή περίοδο και προβαινόντων των αγοριών από την αρχή της προς το τέλος της πληροφορεί ο Πλούταρχος “διό και τής ηλικίας προερχομένης έπέτεινον αυτών την άσκησιν, ...παίζειν τε γυμνούς ώς τὰ πολλά συνηθίζοντες ...” (Λυκούργος, 16. 11).

[Για τα ηλικιακά ονοματολογικά της Σπάρτης, ιδιαίτερα και αυτά όπως πάντα τα της υπό τον Ταύγετον Δωρικής πεμπτουσίας, δείτε την μελέτη μου “Περί Ηλικιών Βίου” σελλ. 7κεξ., στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία Antiquarian Investigations].